Arabic Literature Criticism (2026, 17, 1/32: 1-19)

ISSN: 2588-7491

Analyzing The Patterns of Black and Negative Romanticism in Alaa El-Deeb's *Zahr Al-Laymoun and Other Stories* (Case Study: The Stories of Al-Sheikha, Cairo and Al-Hissan Al-Ajvaf)

Original Article

Received: 2025/09/09
Accepted: 2026/02/24

Masoud Salmani Haghighi[1], Abbas Ganjali [1]*, Seyed Mehdi Nouri Kizghani[1]

1. Department of Arabic Language and literature, Faculty of Theology and Islamic Studies, Hakim Sabzevari University, Sabzevar, Razavi Khorasan, Iran.

Extended Abstract

Background and Purposes: The Romantic school is one of the major branches of literary movements. It emerged alongside the Symbolism due to their shared affinities and subsequently became a source of inspiration for artists and authors in producing literary and artistic works. Romanticism is also referred to as the Romantic movement. The Term Romantic, used in England since the seventeenth century for poetic expressions, entered France in 1676. From there, it spread to Germany and later to Spain and Russia, dominating literary production until approximately 1850. Various definitions have been proposed for romanticism. According to the 1798 edition *Dictionary of the French Academy*, the term is defined as follows: "It usually refers to places and landscapes that stimulate the imagination in their poetic and narrative description". Black Romanticism is a subgenre within literature, also known as black literature. It emerged as a response to chaotic social conditions and turbulent political developments. "The central theme of black literature is Romanticism, which has a long and extensive history in world literature; however, the revival of this attitude as a literary movement—and subsequently as an artistic school with newer and broader characteristics—is a product of the modern era". This literary tendency can be observed in the works of certain writers and poets, reflecting bitterness and a negative, disillusioned perspective on their surroundings. The present study seeks to uncover the literary manifestations and underlying layers of dark and negative Romanticism in selected stories, thereby offering readers an alternative approach to textual analysis aimed at appreciating its aesthetic dimensions. Research in various fields generally falls into three categories: fundamental, applied, and developmental. The present study is developmental in nature, considering the existing body of work in this area. Given that the aforementioned stories were composed under unfavorable political, cultural, social conditions in Egypt, the themes of dark and negative Romanticism—which arise from such circumstances—are clearly evident in them. This has provided the rationale for their selection, examination, and analysis. The reason for choosing these three particular stories is to obtain examples that correspond to the patterns of black and negative Romanticism and to illustrate them as comprehensively as possible, since a single story such as "Cairo" does not contain all the components associated with this subgenre.

Methodology: The overall method of this research is descriptive-analytical-statistical. However, it should be noted that the data extraction and collection can be carried out through two in Romanticism encompasses both dark and negative dimensions. The examination of pessimistic elements has led critics to categorize a branch of Romanticism as "black", referring to it with terms such as *black and negative* Romanticism—for instance, the concept of the "disease of the century". Black Romanticism possesses a distinct and recognizable structure. Its most salient features include a vague and somber atmosphere, shadowy and unreal characters, a melancholic and sorrowful tone, and extensive use of illusion, dreams, and sleep to create an unreal ambiance, some of which are observable in the stories under discussion. Given that this branch of Romanticism represents a relatively recent and specific perspective on the broader Romantic movement, precise and defined components cannot be found in any reference work. Nevertheless, through careful historical examination of the school, the most significant dark or negative characteristics can be extracted. These include loneliness and isolation, death thoughts, despair, nihilism, the use of erotic themes, and references to opium and drugs. Additional themes pertaining in this literary branch are mentioned earlier in this study. In the following section, patterns such as death thoughts, loneliness and seclusion, violation of social and moral norms, emptiness and despair, smoking and drug use, and the depiction of a frightening atmosphere and captivity will be analyzed.ductive methods: complete and incomplete. In this study, data collection was conducted using the incomplete inductive method; that is, from among the examples related to each pattern of black and negative Romanticism, a number were selected, analyzed, and examined, and their common characteristics were subsequently identified and reported.

Results and Discussion: Romanticism has black and negative dimensions. The study of pessimistic aspects has led critics to analyze a branch of romanticism as black and to refer to it with titles such as black and negative, such as the disease of the century (Seyed Hosseini, 2002: 183). Black romanticism has a prominent and distinguishable structure. Its most important features are a vague and dark atmosphere, shadowy and unreal characters, a depressed and sorrowful tone, extensive use of illusion, dreams and sleep to create an unreal atmosphere, etc. (Soleimani, 2002: 14), some of which are evident in the stories under discussion. Since this branch of Romanticism is considered a new and specific look at the broader school of Romanticism, precise and defined components for it cannot be found in any reference book, but by carefully and historically examining this school, the most important dark or negative characteristics can be extracted, which include loneliness and isolation, death thoughts, despair, nihilism, the use of erotic themes, as well as opium and drugs (Najafi Hajivor, 1400: 89). There are other themes in this literary branch that were mentioned earlier. In the following, patterns such as death thoughts, loneliness and seclusion, violating social and moral norms, emptiness and despair, smoking and drug use, and drawing a frightening atmosphere and captivity will be analyzed.

Conclusion: Through the examination and analysis of the three stories—"Al-Sheikha," "Cairo," and "Al-Hissan Al-Ajvaf"—it was determined that most patterns of black and negative Romanticism are rooted in the unfavorable conditions prevailing in Egyptian society. The author has achieved relative success in using the majority of these patterns in his narratives. It can even be argued that these components influenced the selection of titles, such as Al-Hissan Al-Ajvaf, which itself connotes loneliness, despair, and emptiness. Among the axes of black and negative Romanticism, the motif of loneliness and emptiness is the most frequently recurring theme in the aforementioned stories, with 31 and 27 occurrences, respectively. The author utilizes these motifs as a means of expressing the depth of his despondency and existential reflection, often manifested through the appearance of the characters. It should also be noted that in the contemporary era—with the advancement of technology and the convergence of the elements and components—the grounds for feelings of loneliness and emptiness among individuals have grown more than ever before. Many people have become confined to an island of loneliness and emptiness, and human relationships have been significantly undermined.

Keywords: Fiction, black and negative Romanticism, Gothicism, *Zahr al-Laymoun and Other Stories*, Alaa El-Deeb.

How to cite this article:
Salmani Haghighi, M., Ganjali, H.A., & Nouri Kizghani, S.M. (2026). Analyzing The Patterns of Black and Negative Romanticism in Alaa El-Deeb's Zahr Al-Laymoun and Other Stories (Case Study: The Stories of Al-Sheikha, Cairo and Al-Hissan Al-Ajvaf). *Arabic Literature Criticism*, *17*(1),1-19.

***Corresponding Author Email Address** : a.ganjali@hsu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2024.234078.1287

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

دراسات في نقد الأدب العربي (١٤٤٧، ١٧، ٣٢/١، ١٩-١)

الترقيم الدولي الموحد الإلكتروني: ٧٤٩١-٢٥٨٨

دراسة أنماط الرومانسية السوداء والسلبية في رواية *زهر الليمون وقصص أخرى* لعلاء الديب (قصص الشيخة ، والقاهرة، والحصان الأجوف أنموذجاً)

المقالة الأصيلة

تاريخ الاستلام: ١٤٤٧/٠٣/١٦

تاريخ القبول: ١٤٤٧/٠٩/٠٦

مسعود السلماني الحقيقي[١]، عباس گنجعلي[١*]، السيدمهدي نوري كيذقاني[١]

١. قسم اللغة العربية وآدابها، جامعة الحكيم سبزوري، كلية اللاإلهيات والمعارف الإسلامية..

الملخص المبسوط

بيان المسئلة والهدف: تُعدّ المدرسة الرومانسية أحد فروع المدارس الأدبية. وقد نشأت هذه المدرسة جنبًا إلى جنب مع المدرسة الرمزية نظرًا للتقارب بينهما، واستطاعت أن تُصبح مصدر إلهام للفنانين والكتاب في إبداع أعمال أدبية وفنية . ويُطلق على الرومانسية أيضًا اسم "الرومانسي". وقد استُخدم مصطلح "الرومانسي" في إنجلترا منذ القرن السابع عشر للتعبير الشعري، ثم دخل فرنسا عام ١٦٧٦. وبعد إنجلترا، انتقل هذا المصطلح إلى ألمانيا، ثم إلى إسبانيا وروسيا، وهيمن على الأدب حتى عام ١٨٥٠ (سيد حسيني، ١٣٨١، ١٧٧). وقد وُضعت تعريفات متعددة للرومانسية. بحسب قاموس الأكاديمية الفرنسية عام ١٧٩٨، يُعرّف هذا المصطلح على النحو التالي: «يشير عادةً إلى الأماكن والمناظر الطبيعية التي تُحفّز الخيال على وصفها في القصائد والقصص» (فورست، ٢٠٠١، ٢٨٧). تُعدّ الرومانسية السوداء أحد فروع الأدب، ويُشار إليها أيضًا بالأدب الأسود. وقد نشأت الرومانسية السوداء نتيجةً للظروف والفوضى السائدة في المجتمع، فضلًا عن التطورات الاجتماعية والسياسية المختلفة. «إنّ الموضوع الرئيس للأدب الأسود هو الرومانسية التي لها تاريخ طويل وحافل في الأدب العالمي؛ إلا أن إحياء هذا النمط الأدبي كحركة، ثم كمدرسة فنية بخصائص أحدث وأكثر شمولًا، هو نتاج العصر الحديث» (شيري وآخرون، ٢٠١٢، ٧٣). يمكن ملاحظة هذا التوجه الأدبي في أعمال بعض الكُتّاب والشعراء، الذين يعكسون مرارةً ونظرةً سلبيةً وحاقدةً تجاه محيطهم. تسعى هذه المقالة إلى الكشف عن المظاهر الأدبية والطبقات الخفية في الرومانسية السوداء والسلبية من خلال دراسة عناصرها في قصص مختارة، وإطلاع القارئ على منهج آخر لتحليل النصوص بهدف إبراز جمالها. تتنوع البحوث في مختلف المجالات إلى ثلاثة أنواع: أساسية، وتطبيقية، وتطويرية. يُعد البحث في هذا المجال تطويريًا. بالنظر إلى الدراسات الأخرى المنشورة فيه. وبالنظر إلى أن القصص المذكورة كُتبت في ظل ظروف سياسية وثقافية واجتماعية غير مواتية كانت سائدة في مصر، فإن سمات الرومانسية السوداء والسلبية، الناجمة عن هذه الظروف، تظهر بوضوح فيها، مما شكّل أساسًا لاختيارها ودراستها وتحليلها. يكمن سبب اختيار هذه القصص الثلاث للمناقشة والتحليل في الحصول على أمثلة تتوافق مع أنماط الرومانسية السوداء والسلبية، وشرحها بأفضل صورة ممكنة، إذ لا تحتوي قصة "القاهرة" وحدها على جميع العناصر المحددة للرومانسية السوداء والسلبية.

المنهجيّة: تعتمد هذه الدراسة بشكل عام على المنهج الوصفي التحليلي الإحصائي، مع الإشارة إلى أن عملية استخلاص البيانات وجمعها تتم بطريقتين: الاستقراء الكامل والاستقراء الجزئي. في هذه الدراسة، تم جمع العينات باستخدام الاستقراء الجزئي؛ حيث تم اختيار عدد من العينات المتعلقة بكل نمط من أنماط الرومانسية السوداء والسلبية، ثم تحليلها ودراستها، وفي النهاية تم تحديد خصائصها المشتركة.

المناقشة والتحليل: تتسم الرومانسية بأبعاد سوداء وسلبية. وقد دفعت دراسة الجوانب التشاؤمية النقاد إلى تحليل فرع من الرومانسية ووصفه بالأسود، والإشارة إليه بألقاب مثل "الأسود" و"السلبية"، كـ"داء القرن" (سيد حسيني، ٢٠٠٢، ١٨٣). وتتميز الرومانسية السوداء ببنية بارزة ومميزة. من أبرز سمات هذا التيار الأدبي جوّه الغامض والمظلم، وشخصياته غير الواقعية والغامضة، ونبرته الكئيبة والحزينة، واستخدامه المكثف للوهم والأحلام والنوم لخلق جوٍ غير واقعي، وغير ذلك (سليماني، ٢٠٠٢، ١٤)، وبعض هذه السمات واضح في القصص قيد البحث. ولأن هذا الفرع من الرومانسية يُعتبر رؤية جديدة ومحددة للمدرسة الرومانسية الأوسع، فإنه لا يمكن إيجاد مكونات دقيقة ومحددة له في أي مرجع، ولكن من خلال دراسة هذه المدرسة دراسة متأنية وتاريخية، يمكن استخلاص أهم سماتها المظلمة أو السلبية، والتي تشمل الوحدة والعزلة، وأفكار الموت، واليأس، والعدمية، واستخدام المواضيع الإيروتيكية، فضلاً عن الأفيون والمخدرات (نجفي حجيفور، ١٤٠٠، ٨٩). وهناك مواضيع أخرى في هذا الفرع الأدبي سبق ذكرها. فيما يلي، سيتم تحليل أنماط مثل أفكار الموت، والوحدة والعزلة، وانتهاك الأعراف الاجتماعية والأخلاقية، والفراغ واليأس، والتدخين وتعاطي المخدرات، ورسم جوٍ مرعبٍ وشعورٍ بالأسر.

الإنجازات: _من خلال دراسة وتحليل القصص الثلاث "الشيخة، والقاهرة، والحصان الأجوف"، تبيّن أن معظم أنماط الرومانسية السوداء والسلبية متجذرة في الظروف غير المواتية السائدة في المجتمع المصري، وأن الكاتب قد حقق نجاحًا نسبيًا في توظيف معظمها في قصصه. بل يمكن القول إن هذه العناصر أثرت في اختيار عناوين قصص مثل "الحصان الأجوف"، الذي يوحي بالوحدة واليأس والفراغ.

_ومن بين محاور الرومانسية السوداء والسلبية، يُعدّ موضوع الوحدة والفراغ الأكثر تكرارًا في القصص المذكورة، حيث ورد في ٣١ و٢٧ حالة على التوالي، ويستخدمه الكاتب كأداة للتعبير عن عمق تفكيره ويأسه، الذي غالبًا ما يتجلى في مظهر شخصيات القصة. تجدر الإشارة أيضًا إلى أنه في عصرنا الحالي، ومع تقدم التكنولوجيا وتداخل عناصر العالم ومكوناته، أصبحت الأرض مهيأة أكثر من أي وقت مضى لشعور الناس بالوحدة والعدمية، فغرق معظمهم في جزيرة الوحدة والفراغ، وتضررت العلاقات الإنسانية فيما بينهم. وتأتي أنماط التفكير بالموت (١٣)، والتدخين وتعاطي المخدرات (٤)، واليأس (٣)، وخلق جو من الرعب (٢)، وانتهاك المعايير الاجتماعية والأخلاقية (٢)، والشعور بالأسر (١) في المراتب التالية من حيث التكرار.

_إن النظرة التشاؤمية للمرأة وإهمال قيمتها الوجودية نابعان من نقص في الفهم والمعرفة الكافيين، وعدم إدراك مكانتها الرفيعة، وهي مشكلة تؤدي في نهاية المطاف إلى الألم والوحدة، وإلى عواقب وخيمة على الفرد والمجتمع بالنسبة للمرأة. تمامًا كما حدث مع عقيلة في القصة.

الكلمات المفتاحيّة: الخيال، الرومانسية السوداء والسلبية، القوطية، زهر الليمون وقصص أخرى، علاء الديب

الاستناد إلى هذا المقال:

السلماني الحقيقي، مسعود، گنجعلي، عباس و نوري كيذقاني، السيدمهدي (١٤٠٥). دراسة أنماط الرومانسية السوداء والسلبية في رواية زهر الليمون وقصص أخرى لعلاء الديب (قصص الشيخة، والقاهرة، والحصان الأجوف أنموذجاً). پژوهشنامه نقد ادب عربی، ١٧(٣٢)، ١٩-١.

***Corresponding Author Email Address:** a.ganjali@hsu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2024.234078.1287

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

پژوهشنامهٔ نقد ادب عربی (۱۴۰۵، ۱۷، ۳۲/۱: ۱-۱۹)

شاپا: ۷۴۹۱-۲۵۸۸

واکاوی الگوواره‌های رمانتیسم سیاه و منفی در رمان *زهر اللّیمون وقصص أخری* اثر علاء الدیب (پیکرهٔ مطالعاتی: داستان های الشّیخة، القاهرة و الحصان الأجوف)

مقالهٔ پژوهشی

تاریخ دریافت: ۱۴۰۴/۰۶/۱۸

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۴/۱۲/۰۵

مسعود سلمانی حقیقی[۱]، عباس گنجعلی[۱*]، سیدمهدی نوری کیذقانی[۱]

۱. گروه زبان و ادبیات عربی، دانشکدهٔ الهیات و معارف اسلامی، دانشگاه حکیم سبزواری، سبزوار، خراسان رضوی.

چکیدهٔ مبسوط

بیان مسئله و هدف: رمانتیسم سیاه یکی از شاخه‌های موجود در حوزهٔ ادبیات است که از آن با عنوان ادبیات سیاه نیز یاد می‌شود. رمانتیسم سیاه براثر شرایط و فضای نابسامان حاکم بر جامعه و تحولات گوناگون اجتماعی و سیاسی شکل می‌گیرد. در آثار برخی از نویسندگان و شاعران این جریان ادبی مشاهده می‌شود که تلخی‌ها و نگاه منفی و منفور به پیرامون خود را بازتاب می‌دهند. این جستار، با بررسی مؤلفه‌های رمانتیسم سیاه و منفی در داستان‌های انتخابی، در پی آن است که جلوه‌های ادبی و لایه‌های نهفته در آن را نمایان سازد و مخاطب را در جریان یکی دیگر از رویکردهای تحلیل متن به‌منظور دستیابی به زیبایی‌های آن قرار دهد. پژوهش‌هایی که در حوزه‌های گوناگون صورت می‌گیرد درمجموع سه نوع است: بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای. این پژوهش، با توجه به مطالعات انجام شده در این حوزه، توسعه‌ای است. داستان‌های الشّیخة و القاهرة و الحصان الأجوف، با توجه به اینکه در شرایط نامساعد سیاسی، فرهنگی و اجتماعی حاکم بر مصر به قلم تحریر درآمده‌اند، مضامین رمانتیسم سیاه و منفی برآمده از چنین شرایطی در آن‌ها به چشم می‌خورد و همین امر زمینهٔ انتخاب، بررسی و تحلیل آن‌ها را فراهم آورده است. علت انتخاب سه داستان مزبور دستیابی به نمونه‌های مطابق با الگوواره‌های رمانتسیم سیاه و منفی و تبیین هرچه بهتر و بیشتر آن‌ها است؛ زیرا داستانی مانند القاهره به‌تنهایی از تمامی مؤلفه‌های تعیین‌شده برای رمانتسیم سیاه و منفی برخوردار نبوده است.

روش‌شناسی: روش کلی این پژوهش توصیفی- تحلیلی- آماری است. باید گفت که نحوهٔ استخراج و گردآوری داده‌های هر پژوهش به دو روش استقرائی تام و ناقص صورت می‌گیرد. در این پژوهش گردآوری نمونه‌ها به روش استقرائی ناقص انجام شده است؛ بدین صورت که تعدادی از نمونه‌های مربوط به هریک از الگوواره‌های رمانتسیم سیاه و منفی انتخاب، تحلیل و بررسی شده و در پایان ویژگی مشترک آن‌ها اطلاع‌رسانی شده است.

بحث و تحلیل: رمانتیسم دارای ابعاد سیاه و منفی نیز هست. بررسی جنبه‌های بدبینانه سبب شده منتقدان شاخه‌ای از رمانتیسم را با عنوان سیاه تحلیل کنند و از آن با عناوین سیاه و منفی همچون بیماری قرن یاد کنند (سید حسینی، ۱۳۸۱ش، ص ۱۸۳). رمانتیسم سیاه ساختاری برجسته و متمایز دارد. مهم‌ترین ویژگی‌های آن فضای مبهم و تاریک، شخصیت‌های سایه‌وار و غیرواقعی، لحن افسرده و اندوهگین، و استفادهٔ زیاد از توهم، رؤیا و خواب برای ساختن فضای غیرواقعی است (سلیمانی، ۱۳۷۱ش، ص ۱۴)، که برخی از آن‌ها در داستان‌های موردبحث نمایان است. ازآنجاکه این شاخه از رمانتیسم رویکردی نو و خاص به مکتب گستردهٔ رمانتیسم به شمار می‌آید، در هیچ کتاب مرجعی نمی‌توان مؤلفه‌هایی دقیق و تعریف‌شده برای آن یافت؛ اما با بررسی دقیق و تاریخی این مکتب می‌توان مهم‌ترین ویژگی‌های سیاه یا منفی را استخراج کرد؛ ویژگی‌هایی چون تنهایی و انزوا، مرگ‌اندیشی، ناامیدی، پوچ‌گرایی، استفاده از مضامین اروتیک، و افیون و مواد مخدر (نجفی حاجیور، ۱۴۰۰ش، ص ۸۹). مضامین دیگری نیز در این شاخهٔ ادبی وجود دارد که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد. در این پژوهش به واکاوی الگوواره‌هایی چون مرگ‌اندیشی، تنهایی و گوشه‌گیری، زیر پا گذاشتن هنجارهای اجتماعی و اخلاقی، پوچی و ناامیدی، مصرف سیگار و مواد مخدر، ترسیم فضای ترسناک و اسارت پرداخته می‌شود.

دستاوردها: با بررسی و تحلیل سه داستان الشیخة، القاهرة و الحصان الأجوف مشخص شد که بیشتر الگو واره‌های رمانتیسم سیاه و منفی ریشه در شرایط نامطلوب حاکم بر جامعهٔ مصر داشته و نویسنده در به‌کارگیری آن‌ها در داستان‌های خود نسبتاً موفق بوده است. حتی می‌توان گفت از این مؤلفه‌ها در انتخاب عنوان داستان‌ها تأثیر پذیرفته است، همچون الحصان الأجوف که بر تنهایی و ناامیدی و پوچی دلالت دارد. ز میان محورهای رمانتیسم سیاه و منفی، موتیف تنهایی و پوچ‌گرایی بیشترین بسامد را در داستان‌های مذکور دارد که نویسنده برای بیان عمق اندیشه و ناامیدی خود از آن‌ها بهره گرفته است. این مضامین اغلب در ظاهر شخصیت‌های داستان تجلی یافته است. باید گفت در عصر حاضر، با گسترش ارتباطات و پیشرفت فنّاوری و نزدیک شدن عناصر و اجزای دنیا به یکدیگر، زمینهٔ احساس تنهایی و پوچ‌گرایی انسان‌ها بیش‌ازپیش فراهم شده است و بیشتر افراد در جزیرهٔ تنهایی و پوچی فرورفته‌اند و روابط انسان‌ها با یکدیگر به خطر افتاده است. پس از آن، الگوواره‌های مرگ‌اندیشی، مصرف سیگار و مواد مخدر، ناامیدی، ترسیم فضای ترسناک، زیر پا گذاشتن هنجاری‌های اجتماعی و اخلاقی، و اسارت به ترتیب بیشترین بسامد را داشته‌اند. نگاه بدبینانه به زن و بی‌توجهی به ارزش‌های وجودی او نیز ناشی از نبود بینش و معرفت کافی و درک نکردن موقعیت و جایگاه والای اوست، که به درد و تنهایی و عواقب زیان‌بار فردی و اجتماعی برای زن می‌انجامد.

واژگان کلیدی: ادبیات داستانی، رمانتیسم سیاه و منفی، گوتیسم، زهر اللّیمون وقصص أخری، علاء الدیب

استناد به این مقاله:

سلمانی حقیقی، مسعود، گنجعلی، عباس و نوری کیذقانی، سیدمهدی (۱۴۰۵). واکاوی الگوواره‌های رمانتیسم سیاه و منفی در رمان زهر اللّیمون وقصص أخری اثر علاء الدیب" (پیکرهٔ مطالعاتی: داستان‌های الشّیخة، القاهرة و الحصان الأجوف). پژوهشنامه نقد ادب عربی، ۱۷(۳۲)،۱۹-۱.

***Corresponding Author Email Address:** a.ganjali@hsu.ac.ir

DOI: 10.48308/jalc.2024.234078.1287

Copyright: © 2026 by the authors. Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY) license https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/).

۱. مقدمه

رمانتیسم یکی از شاخه‌های مکتب‌های ادبی است. این مکتب، به‌علت قرابت‌هایی که با مکتب سمبولسیم داشت، در کنار آن شکل گرفت و دست‌مایهٔ هنرمندان و مؤلفان برای خلق آثار ادبی و هنری شد (حیدری، ۱٤۰۱ش، ص ۳۱). نام دیگر رمانتیسم رمانتیک است. واژهٔ رومانتیک، که از قرن هفدهم در انگلستان دربارهٔ تعبیرات شاعرانه به کار می‌رفت، از سال ۱٦۷٦ وارد فرانسه شد. این واژه از انگلستان به آلمان رفت و پس از مدتی وارد اسپانیا و روسیه شد و تا سال ۱۸۵۰ بر ادبیات حاکم بود (سیدحسینی، ۱۳۸۱ش، ص ۱۷۷). برای رمانتیسم یا رمانتیک تعاریف گوناگونی ارائه شده است. این واژه در فرهنگ واژگان آکادمی فرانسه در سال ۱۷۹۸ به این صورت تعریف شده است: «معمولاً در باب مکان‌ها و مناظری سخن می‌گوید که تخیل را برمی‌انگیزانند تا در اشعار و داستان‌ها به شرح و توصیف آن‌ها بپردازد» (فورست، ۱۳۸۰ش، ص ۲۸۷). رمانتیسم سیاه یکی از شاخه‌های موجود در حوزهٔ ادبیات است که از آن با عنوان ادبیات سیاه نیز یاد می شود. رمانتیسم سیاه براثر شرایط و فضای نابسامان حاکم بر جامعه و تحولات گوناگون اجتماعی و سیاسی شکل می‌گیرد. «بن‌مایهٔ اصلی ادبیات سیاه رمانتیسم است که پیشینه‌ای طولانی و گسترده در ادبیات جهان دارد؛ اما احیای این نوع نگرش به‌عنوان یک جنبش‌ادبی و سپس در قامت یک مکتب هنری با برخی ویژگی‌های جدیدتر و افزون‌تر محصول دوران مدرنیته است.» (شیری و همکاران، ۱۳۹۱ش، ص ۷۳)

در آثار برخی از نویسندگان و شاعران این جریان ادبی مشاهده می‌شود که تلخی‌ها و نگاه منفی و منفور به پیرامون خود را بازتاب می‌دهند. این جستار، با بررسی مؤلفه‌های رمانتسیم سیاه و منفی در داستان‌های انتخابی، در پی آن است که جلوه‌های ادبی و لایه‌های نهفته در آن را نمایان سازد و مخاطب را در جریان یکی دیگر از رویکردهای تحلیل متن به‌منظور دستیابی به زیبایی‌های آن قرار دهد. پژوهش‌هایی که در حوزه‌های گوناگون صورت می‌گیرد درمجموع سه نوع است: بنیادی، کاربردی و توسعه‌ای. این پژوهش، با توجه به سایر مطالعات انجام‌شده در این حوزه، توسعه‌ای است. داستان‌های الشّیخة و القاهرة و الحصان الأجوف، با توجه به اینکه در شرایط نامساعد سیاسی، فرهنگی و اجتماعی حاکم بر مصر به قلم تحریر درآمده‌اند، مضامین رمانتیسم سیاه و منفی برآمده از چنین شرایطی در آن به چشم می‌خورد و همین امر زمینهٔ انتخاب، بررسی و تحلیل آن‌ها را فراهم آورده است. علت انتخاب سه داستان مزبور دستیابی به نمونه‌های مطابق با الگوواره‌های رمانتسیم سیاه و منفی و تبیین هرچه بهتر و بیشتر آن‌ها است؛ زیرا داستانی مانند القاهرة به‌تنهایی از تمامی مؤلفه‌های تعیین‌شده برای رمانتسیم سیاه و منفی برخوردار نبوده است.

۱-۱. پیشینهٔ پژوهش

تاکنون هیچ پایان‌نامه و مقاله‌ای آثار و داستان‌های علاء الدیب را بر اساس رویکردهای نقد ادبی به‌ویژه پارادایم‌های رمانتیسم سیاه و منفی ارزیابی و بررسی نکرده است؛ اما این جریان ادبی در برخی از پژوهش‌ها و بر روی متون نظم و نثر بررسی شده است که به بعضی از آن‌ها اشاره می‌شود:

داودی مقدم (۱۳۹۰ش)، در مقاله‌ای با عنوان «بازتاب غم، رنج و ناامیدی در سبک هندی (با تکیه بر غزلیات طالب آملی)»، به بررسی مؤلفه‌های مذکور در غزلیات طالب آملی پرداخته است. با تحلیل غزلیات شعرای این مکتب به‌ویژه غزلیات طالب آملی می‌توان به چنین شاخص‌هایی در موضوع غم و رنج دست یافت: تفکر جبرگرایانه، ایجاد تصاویر پارادوکسی با موضوعات غم و شادی و یأس و امید، اصالت دادن به موضوع غم در هستی، همت بلند و غم‌جویی.

شیری و همکاران (۱۳۹۱ش)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی تحلیلی رمانتیسم سیاه در سروده‌های نصرت رحمانی»، برخی از عوامل پیدایش این گونهٔ ادبی و بازتاب آن در شعر نصرت رحمانی را بررسی کرده‌اند. برایند پژوهش نشان می‌دهد که بی پروایی شاعر در اعتراض به وضعیت جامعه و حس تعهد او به گزارش واقعیت‌های زمان موجب تلفیق رمانتیسم سیاه اجتماعی و رئالیسم در شعر او شده است.

پیروز و همکاران (۱۳۹۵ش)، در مقاله‌ای با عنوان «ماهیت شناسی رمانتیسم سیاه در شعر دههٔ سی»،ماهیت و عوامل بروز رمانتیسم سیاه در ایران، مضامین سیاه شایع در شعر شاعرانی چون نادر نادرپور، نصرت رحمانی، کارو، حسن هنرمندی، حمید مصدق و فروغ فرخزاد را ارزیابی کرده‌اند. نتیجهٔ جستار نشان داده است که با توجه به محور قرار گرفتن مضامین رمانتیسم سیاه نمی‌توان این اشعار را رمانتیسم تغزلی و عاشقانه نامید.

زرعی و صفائی (۱٤۰۰ش)، در مقاله‌ای با عنوان «رمانتیسم سیاه در مجموعه المسرح و المرایای آدونیس»، اشعار آدونیس در کتاب مزبور را با تکیه بر رمانتیسم سیاه بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهش آنان نشان می‌دهد علت سیاه‌نویسی آدونیس در این مجموعه گاه ریشه در شرایط اجتماع فاسد داشته و گاهی هم از دست‌نیافته‌های او نشئت گرفته ست.

نجفی حاجیور (۱٤۰۰ش)، در مقاله‌ای با عنوان «بررسی و تحلیل مؤلفه‌های رمانتیسم سیاه در داستان "تلك الرائحة" از صنع الله ابراهیم»، مؤلفه‌های رمانتیسم سیاه، جلوه‌ها و نشانه‌های این جریان ادبی را در داستان «تلك الرائحة» ردیابی و تحلیل کرده است. نتایج به‌دست آمده در این پژوهش حاکی از آن است که گرایش به رمانتیسم سیاه در این داستان از نوع هیجان‌مداری و احساس‌گرایی صرف نیست، بلکه تمامی اجزا و ساختار داستان و عناصر داستانی را نگرشی دیالکتیکی و ارگانیسمی در برگرفته است.

نوآوری و تفاوت این پژوهش با سایر پژوهش‌های انجام‌شده، علاوه‌بر بررسی محورهای تعیین‌شده، در بررسی و نمایان ساختن تعداد بیشتری از مضامین رمانتیسم سیاه و منفی مانند ترسیم فضای ترسناک، به تصویر کشیدن اسارت، توصیف مستی و هنجارشکنی اجتماعی و اخلاقی است. این محورها تاکنون در زمینهٔ نثر به‌ویژه داستان‌های انتخابی تحلیل و ارزیابی نشده است. علاوه‌بر این، توسعه و گسترش چنین موضوعاتی به فهم هرچه بیشتر پژوهشگران و مخاطبان از مضامین و محورهای رمانتیسم سیاه و منفی و تطبیق آن بر انواع متون و دریافت مفاهیم درونی و بیرونی آن کمک می‌کند.

۱-۲. پرسش‌های پژوهش

۱. ریشه و علت مضامین رمانتیسم سیاه و منفی در داستان‌های الشیخة، القاهرة و الحصان الأجوف چیست؟

۲. کدام‌یک از محورهای رمانتیسم سیاه و منفی در داستان‌های مزبور بیشترین نمود را داشته است و دلایل و اسباب آن چیست؟

۱-۳. ضرورت و اهمیت پژوهش

با توجه به اینکه تحلیل متون به‌ویژه متون ادبی با استفاده از تئوری‌ها و رویکردهای نقد ادبی برای متبلور ساختن لایه‌های معنایی و دست‌یافتن به مفاهیم و مضامین هر اثر ضرورت و اهمیت فراوانی دارد، نگارش چنین مقاله‌ای برای پژوهشگران و علاقه‌مندان در آشنایی با تکنیک‌ها و نظریات مطرح‌شده برای بررسی متن و فهم هرچه بهتر محتوای آن راه‌گشا و مؤثر خواهد بود.

۱-٤. روش پژوهش

روش کلی پژوهش توصیفی- تحلیلی- آماری است. باید گفت که نحوهٔ استخراج و گردآوری داده‌های هر پژوهش به دو روش استقرائی تام و ناقص صورت می‌گیرد. در این پژوهش گردآوری نمونه‌ها به روش استقرائی ناقص انجام شده است؛ به این صورت که چند نمونهٔ مربوط به هریک از الگوواره‌های رمانتسیم سیاه و منفی انتخاب و تحلیل و بررسی شده و در پایان ویژگی مشترک آن‌ها اطلاع‌رسانی شده است.

۲. معرفی علاء الدیب و خلاصهٔ داستان‌های الشیخة، القاهرة و الحصان الأجوف

علاء الدین حب الله الدیب ادیب و داستان‌سرای مصری معاصر است که در سال ۱۹۳۹ میلادی در قاهره متولد شد. او دانش‌آموختهٔ کارشناسی حقوق از دانشگاه قاهره است. از آثار او می‌توان به زهر اللیمون، أطفال بلادموع، قمر علی المستنقع، عیون البنفسج، أیام وردیة، القاهرة، صباح الجمعة، المسافرالأبدی، الشیخة و الحصان الأجوف اشاره کرد.

الشیخة: داستان الشیخة دربارهٔ روستایی است که نشانه‌های زندگی در آن محو شده و مردمانش دچار پوچی و ناامیدی شده‌اند. کدخدای این روستا فردی به نام الشیخه را به روستا می‌آورد که با همهٔ اهالی آنجا فرق دارد و از قدرت و عظمت بسیاری برخوردار است. حضور او در روستا باعث شور و نشاط خاصی می‌شود. مردم برای حل مشکلات و درمان بیماری‌های خود به اتاق کار مخصوص او مراجعه می‌کردند. مدتی می‌گذرد تا این که فردی غریبه به نام منسی وارد آن روستا می‌شود. او تا مدت‌ها با کسی صحبت نمی‌کند و عصرها بر روی تپه‌های شنی آنجا می‌نشیند و رفتار و حرکات مردم را زیر نظر می‌گیرد تا اینکه الشیخه با او روبه‌رو می‌شود. مردم از وجود منسی خسته و ناراحت شده بودند. منسی کم‌کم شیفتهٔ الشیخه می شود و با او ازدواج می‌کند. در رو ستا فردی به نام جاد نیز زندگی می‌کند که از بیماری صرع رنج می‌برد. او مدام فریاد می‌زند: اتاق درمان و حل مشکلات شیخه خالی شد. به همین دلیل منسی جاد را دنبال می‌کند و او را با ضربهٔ عصا می‌کشد. داستان درحالی به پایان می‌رسد که شیخه از کشته شدن جاد هراسان می‌شود و یک روز پس از بازگشت از محل کار در منزل خود از دنیا می‌رود.

القاهرة: القاهرة داستان فردی به نام فتحی است که از دفتر کار خود در موزهٔ کشاورزی واقع در منطقهٔ دقی قاهره بیرون می‌رود و به همراه سایر مردم سوار اتوبوس می‌شود. او همانند بسیاری از مسافران از اتوبوس پیاده می‌شود و سرگردان در کنج خیابانی گوشهٔ عزلت و انزوا برمی‌گزیند. در انتهای این خیابان و در کوچه‌ای مشرف به راه‌آهن، فردی به نام عقیله در ساختمانی انتظارش را می‌کشد. عقیله زن سی‌سالهٔ بدکاره و هوس‌رانی است که در پی بدرفتاری و حرف‌های زنندهٔ شوهرش با فتحی وارد رابطه می‌شود. فتحی همه‌جوره از عقیله حمایت می‌کند. با گذشت چند سال و با پیر شدن عقیله، فتحی به فکر جدا شدن از او و آزادی خود می‌افتد؛ اما وابستگی زیاد این کار را برایش ناممکن می‌سازد. او مدتی کوتاه از عقیله فاصله می‌گیرد و این موضوع باعث می‌شود عقیله مدام در خیالات خود به او فکر کند. فتحی نیز در این برهه براثر اتفاقات پیرامونش دچار پوچی و تباهی می‌شود. او سرانجام با عقیله ازدواج می‌کند. فتحی عقیله را درحالی‌که بر روی تختی درون اتاق دراز کشیده در آغوش می‌کشد، سپس او را خفه می‌کند. پلیس فتحی را دستگیر می‌کند. فتحی پس از کشتن عقیله هراسان می‌شود، اما با شجاعت و شهامت در دادگاه حاضر می‌شود و دفاعیهٔ خود را تقدیم قاضی می‌کند. درنهایت از خداوند طلب نجات از اعدام و مرگ می‌کند.

الحصان الأجوف: راوی این داستان اول‌شخص مفرد است و ماجرای فردی را روایت می‌کند که به همراه

دو ستش انور در آپارتمانی در قاهره سکونت دارد. او با دو ستش در یک ساعت معین در میدان تحریر قرار می‌گذارد و ساعت‌ها منتظرش می‌ماند اما از او خبری نمی‌شود. به آپارتمانش بازمی‌گردد. در اتاق خود نیز وجود دوستش را احساس می‌کند اما بازهم او نمی‌آید. تصمیم می‌گیرد به بیرون برود. پس از گشت‌وگذار در خیابان‌های شهر، دوباره به خانه بازمی‌گردد و خود را سرگرم خوردن و آشامیدن و تماشای منظرهٔ کوچه و خیابان می‌کند. سپس دوستش می‌آید و با او وقایع و اتفاقات گذشته را مرور می‌کند. فردای آن روز به‌سمت روستای خود می‌رود و در آنجا با دوستانش و خانواده‌اش دیدار و با آن‌ها دربارهٔ اتفاقات و حوادث قاهره صحبت می‌کند. هنگامی که وارد اتاقش می‌شود می‌بیند همه چیز به روش قدیمی آماده شده است. پس از دیدار با پدر و مادرش، تصمیم می‌گیرد به مصر بازگردد. در اتوبوس با فردی به نام فتینه آشنا می‌شود که این آشنایی به ازدواج می‌انجامد. در کنار بیمارستانی در نزدیکی خانهٔ آن‌ها، خانه‌ای قدیمی وجود دارد که زنی آشنا به نام زینب در آن زندگی می‌کند. او پرستار بیمارستان است.

کم‌کم حرکات زینب را زیر نظر می‌گیرد. پس از رفت‌وآمدهای زیاد به بیمارستان، شیفته و دلباختهٔ او می‌شود. در یکی از شب‌ها، برای دیدن زینب به بیمارستان می‌رود. نگهبان به او می‌گوید زینب از بیمارستان رفته است و دیگر باز نخواهد گشت. آنجاست که همچون اسبی توخالی و پوچ در خیابان‌های قاهره پرسه می‌زند و احساس تنهایی و پوچی می‌کند. به‌سوی قهوه‌خانه می‌رود و همهٔ اتفاقات را با خودش مرور می‌کند. سپس به کنار نیل می‌رود و چیزهای کوچک را به یاد می‌آورد. در مسیر بازگشت به خانه، با انور تماس می‌گیرد و انور از او می‌خواهد که به دفترش برود. به همراه انور به کازینویی در نیل می‌رود. انور از او می‌پرسد کجا بوده و چه اتفاقاتی برایش رخ داده است. او هم می‌گوید ازدواج کردم، عاشق شدم و خانه آتش گرفت. او پیوسته دربارهٔ وضعیت خود تأمل می‌کند و در سکوت فرومی‌رود.

۳. نگاهی به رمانتیسم سیاه و منفی در داستان‌های انتخابی

رمانتیسم دارای ابعاد سیاه و منفی است. بررسی جنبه‌های بدبینانه سبب شده است منتقدان شاخه‌ای از رمانتیسم را با عنوان سیاه تحلیل کنند و از آن با عناوین سیاه و منفی همچون بیماری قرن یاد کنند (سیدحسینی، ۱۳۸۱ش، ص ۱۸۳). رمانتیسم سیاه دارای ساختاری برجسته و قابل تمایز است. مهم‌ترین ویژگی‌های آن فضای مبهم و تاریک، شخصیت‌های سایه‌وار و غیرواقعی، لحن افسرده و اندوهگین، و استفادهٔ زیاد از توهم و رؤیا و خواب برای ساختن فضای غیرواقعی است (سلیمانی، ۱۳۷۱ش، ص ۱٤)، که برخی از آن‌ها در داستان‌های موردبحث نمایان است. ازآنجاکه این شاخه از رمانتیسم رویکردی نو و خاص به مکتب گستردهٔ رمانتیسم به شمار می‌آید، در هیچ کتاب مرجعی نمی‌توان مؤلفه‌هایی دقیق و تعریف‌شده برای آن یافت؛ اما با بررسی دقیق و تاریخی این مکتب می‌توان مهم‌ترین ویژگی‌های سیاه یا منفی را استخراج کرد؛ ویژگی‌هایی چون تنهایی و انزوا، مرگ‌اندیشی، ناامیدی،

پوچ‌گرایی، استفاده از مضامین اروتیک، و افیون و مواد مخدر (نجفی حاجیور، ۱٤۰۰ش، ص ۸۹). مضامین دیگری نیز در این شاخهٔ ادبی وجود دارد که پیش‌تر به آن‌ها اشاره شد. در ادامه به واکاوی الگوارههایی چون مرگ‌اندیشی، تنهایی و گوشه‌گیری، زیر پا گذاشتن هنجارهای اجتماعی و اخلاقی، پوچی و ناامیدی، مصرف سیگار و مواد مخدر، ترسیم فضای ترسناک و اسارت پرداخته می‌شود.

۳-۱. مرگ و مرگ‌طلبی

مرگ و مرگ‌طلبی یکی از زیرشاخه‌های رمانتیسم سیاه و منفی است. این مؤلفه ناشی از ملال و خستگی و درنتیجهٔ عصیان علیه خود است (زرعی و صفایی، ۱٤۰۰ش، ص ۱۱۰). این الگوواره یکی از محورهای اصلی داستان‌های با مضمون رمانتسیم سیاه و منفی است. «مرگ زودرس و خودکشی از دیگر جلوه‌های رمانتسیم منفی است. حس درماندگی و ناسازگاری با محیط پیرامون و رنج و پریشانی ناشی از مواجهه با مادیت جهان و سرسختی غیرهمدلانهٔ جهان در مقابل احساسات رقیق و درک شهودی هنرمند رمانتیک و پاره‌ای مسائل دیگر، بسیاری از رمانتیک‌ها را که قادر به برقراری سازشی در میان ذهن و عین نمی‌شوند به خودکشی وادار کرده است» (جعفری جزی، ۱۳۷۸ش، ص ۲۱۳).

«أَحَسَّ أنَّ شيئاً يُكسرُ فَوقَ رَأسِهِ... أنَّ كلَّ ضَعْفِهِ وحياتِه الكَريهةِ تَهبُّ عَليهِ الآنَ لِتَتحدّاهُ... الأشياءُ التي لَمْ يَقتَنِعْ قَط بأنَّهُ قادرٌ عَلى فِعْلِها تُصبِحُ الآن بَسيطَةً... أنْ يَنتَحِرَ...»[1] (الديب، ۲۰۰۸م، ص ٦٤).

عقیله از دوستش فتحی باردار می‌شود و فتحی این موضوع را باور نمی‌کند. عقیله سروصدا می‌کند و بگومگویی میان آن‌ها رخ می‌دهد. در ادامه، عقیله به او می‌گوید از وقتی با تو آشنا شدم در این آپارتمان زندانی‌ام، تو یک فرد ترسویی بیش نیستی. پس از این صحبت‌ها و کشمکش‌ها، فتحی احساس می‌کند دنیا روی سرش خراب شده است و باید در برابر این زندگی نفرت‌انگیز قرار بگیرد. تمامی این اتفاقات فتحی را وادار می‌کند به خودکشی و کشتن عقیله فکر کند.

«بَغيٌ في الثّلاثين كُلُّ الحياةِ تَبدو بَعيدةً... زَوجُها كانَ يَضْرِبُها في الحمّام وَيَضحَكُ. كانَ يُريدُها أمَامَ الأولادِ يَقولُ: «أبْعِدي عَنّي أنتِ نجاسةٌ. أنتِ غَبيّةٌ يا عقيلةُ. غَبيّةٌ لكنّ جِسمَكِ حُلوٌ.»[2] (الديب، ۲۰۰۸م، ص ۳۵)

مرگ انسانیت یکی از انواع مرگ است. در داستان‌های علاء الدیب مرگ در دو جنبهٔ مادی و معنوی نیز متبلور می‌شود. در مثال یادشده، نویسنده مرگ معنوی فردی را به تصویر می‌کشد که براثر اعتیاد و سست بودن بنیان خانواده تنها و غریب است. همسر عقیله مرد معتادی است که دائماً او را در برابر چشمان فرزندانش ضرب و شتم می‌کند و با به‌کاربردن عباراتی چون «تو ناپاکی، احمقی و تنها بدنت لذت‌بخش است» به او اهانت می‌کند. این امر مصداق مسئلهٔ مرگ انسانیت است. در واقع نویسنده قصد دارد از طریق مرگ هویت و انسانیت به نفی ارزش‌های انسانی و نگاه

بدبینانهٔ مرد به زن و سرکوب جنس زن در جامعهٔ قاهره اشاره کند. موضوعی که درنهایت به دوستی عقیله با مردی دیگر به نام فتحی منجر می‌شود. گاهی مرگ انسانیت، علاوه‌بر خرد کردن شخصیت فرد، باعث اتفاقاتی می‌شود که عواقب زیانباری دارد و فروپاشی خانه و خانواده را در پی خواهد داشت.

«كانَ في المَقابرِ يُفكِّرُ في عقيلةَ وكانَ وَهوَ نائمٌ مَعَ عقيلةَ يُفكِّرُ في جَسَدِ أخيهِ المَيّتِ.»[3] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۷۹)

فتحی با تکیه بر جریان سیال ذهن، هنگامی که با عقیله در گورستان مشغول عشق‌بازی بود، به پیکر بی‌جان برادرش فکر می‌کند و آخرین ساعات و لحظات برادرش احمد را به یاد می‌آورد. موضوع مرگ مادی و معنوی و مرگ‌اندیشی را می‌توان در گفت‌وگوهای شخصیت‌های داستان‌های علاء الدیب به‌صورت پررنگ و کم‌رنگ دریافت؛ مسئله‌ای که باعث تحکیم شالوده و بنیان داستان او شده است.

۳-۲. تنهایی و اعتزال

تنهایی و گوشه‌گیری یکی از شاخصه‌های جریان ادبی سیاه و منفی شناخته می شود. این مؤلفه براثر جداافتادگی و محو شدن از جامعه به دلایلی چون شکست، تحقیر، ندیدن توجه و محبت از دیگران و بی‌اهمیت شدن محیط زندگی، و مشاهدهٔ رفتارهای ناپسند در درون و بیرون فرد ایجاد می‌شود.

«ظلَّ مُنسى مُغلقاً وَظلَّ بَعيداً رُغمَ أنَّهُ في يَدِها تَنقُلُه، تُقيمهُ وَتُقعِدُهُ، تُلقي بِه في الفِراشِ وَتَضَعَهُ في ظِل الباب.»[4] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۱۶)

منسی، با وجود ازدواج با شیخه، پیوسته از تنهایی و گوشه‌گیری رنج می‌برد. حتی زمانی که دستانش در دستان شیخه است و همراه با او در بستر می‌خوابد، این تنهایی را احساس می‌کند. در واقع منسی دچار نوعی تنهایی درون‌فردی شده است. «تنهایی درون‌فردی زمانی روی می‌دهد که فرد احساسات یا خواسته‌های خود را سرکوب کند، بایدها و اجبارها را به‌جای آرزوهایش بپذیرد، به قضاوت خود بی‌اعتماد شود یا استعدادهای خود را به بوتهٔ فراموشی بسپارد.» (یالوم، ۱۳۸۹ش، ص ۴۹۴)

«اخْتَفى ظِلُّ النّاسِ.. تَكوَّرَ المَساءُ فَوقَهُم.. عَلامةُ استفهامٍ.. صِرتُ أَجلِسُ في وَحدةٍ مُؤلمةٍ وُمُضحِكةٍ»[5] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۹۸)

در این مثال، شاهد زاویهٔ دید اول‌شخص و تک‌گویی درونی هستیم، که از این طریق می‌توان به تنهایی و انزوای شخصیت داستان پی برد. استفاده از این روش روایی به هم‌ذات‌پنداری خواننده با قهرمان داستان کمک می‌کند و خودمحوری شخصیت را نشان می‌دهد (نجفی حاجیور، ۱۴۰۰ش، ص ۹۰). نویسنده، با بهره‌گیری از این نوع زاویهٔ دید و روش بیان، اقدام به انتقال لایه‌های معنایی نهفته در متن داستان کرده است. شخصیت داستان با فقدان ارتباط مردم

با یکدیگر و نبود علاقه و صمیمیت میان آن‌ها روبه‌رو می‌شود.

عبارت"اختفی ظل الناس و تکور المساء فوقهم" مصداق این موضوع است. در واقع ناپدید شدن سایهٔ مردم و تیرگی شب بر بالای سر آن‌ها بر محو شدن آن‌ها از صحنهٔ جامعه و نبود ارتباط با یکدیگر اشاره دارد، که این امر درنهایت بر روی شخصیت داستان اثر می‌گذارد و به تنهایی و انزوای دردناک و خنده‌آور او منجر می‌شود. ترکیب "في وحدة مؤلمة و مضحكة" عبارتی آمیخته با تضاد است که ایهام تناسب را بیان می‌کند. این عبارت ناشی از دغدغه و رنج درونی شخصیت داستان از شرایط مردم و سبک زندگی آن‌ها است. می‌توان گفت جدا شدن از محیط اطراف و مشاهدهٔ بی‌اعتنایی مردم به یکدیگر از یک سو باعث تنهایی دردناک می‌شود و از سویی دیگر، نگاه تحقیرآمیز و احساس تنفر به این رفتار ناپسند و فکر کردن به بی‌ارزش بودن آن به تنهایی خنده‌آور منجر می‌شود. هدف نویسنده متبلور ساختن لایه‌های زیرین و حقیقت جامعه است و مخاطب نیز در رویارویی با این عبارت می‌تواند به ذهن نویسنده راه یابد.

«الوحدةُ تَتزايَدُ والحِلمُ يَسْتعي على التّحقيقِ.»[٦] (الديب، ٢٠٠٨م، ص ٣٦)

نمونهٔ یادشده نیز بیانگر موضوع تنهایی است. عقیله در نقش یکی از پروتاگونیست‌های داستان القاهره با بی‌مهری‌ها و برخوردهای نامناسب و تند همسرش روبه‌رو می شود. او در پی این رفتار احساس تنهایی و گوشه‌گیری می‌کند و رؤیاهای خود را بربادرفته می‌بیند. همچنین، رفتار پرخاشگرانهٔ همسرش او را دچار ناهنجاری روانی از نوع اختلال شخصیت وابسته می‌کند و او برای جبران این وضعیت به فرد دیگری روی می‌آورد.

۳-۳. زیر پا گذاشتن هنجارهای اجتماعی و اخلاقی

زیر پا گذاشتن هنجارهای اجتماعی و اخلاقی یکی از مضامین رمانتیسم سیاه و منفی است. انتخاب فرد دیگری به‌عنوان شریك دوم زندگی و بی‌حرمتی و جسارت به همسر از نشانه‌های هنجارشکنی اجتماعی و اخلاقی به شمار می‌رود. در ادامه این مقوله بررسی و تحلیل می‌شود.

«هي قَدْ سَمِعَتْ أَنّني أَعيشُ هُنا مَع فَتّينةَ؟ فَتّينةُ مَنْ؟؟ زَوجَتي؟ أنا مُتزوّجٌ... لماذا؟ والحياةُ.. زينبُ هذه المرأةُ التي خَرَجَتْ لي مِنْ الفراغِ... كَمْ أنا مُستَعدٌّ الآنَ أنْ أغيّرَ حياتِي مِن أجلِها. أنْ أَبدَأ كلَّ شِيءٍ مِنْ جَديد.»[٧] (الديب، ٢٠٠٨م، ص ١٢٧-١٢٨)

مثال نخست بیانگر نوعی هنجارشکنی از سوی شخصیت داستان است؛ چراکه او با وجود داشتن فتینه در کنار خود عاشق زینب می شود. این مسئله به‌طور کلی نوعی هنجارشکنی اخلاقی به شمار می‌رود. می‌توان گفت بازتاب چنین مضامینی ناشی از شرایط و اوضاع نابسامان فرهنگی-اجتماعی حاکم بر جوامع مختلف به‌ویژه جامعهٔ قاهره

است؛ جامعه‌ای که باعث می‌شود شاهد این‌گونه فضاهای نامناسب باشیم. در واقع روی آوردن شخصیت داستان به زینب می‌تواند علل متعددی داشته باشد که مهم‌ترین آن‌ها نارضایتی از زندگی با همسرش فتینه و تنوع‌طلبی و هوس‌رانی موقت است؛ موضوعی که شخصیت داستان در ادمه به آن اشاره می‌کند و به زینب می‌گوید من تو را برای مدتی کوتاه و تنها برای رفع نیازهای مادی می‌خواهم.

«زَوجُها كانَ يَضرِبُها في الحمَّامِ وَيضحكُ. كانَ يُريدُها أمامَ الأولادِ. يَقولُ: "أبْعِدي عَنّي أنتي نِجا سة".»[8] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۳۵-۳٤).

نمونهٔ یاد شده را، که در راستای مرگ انسانیت قابلیت بحث و بررسی دارد، می‌توان به‌عنوان نوعی هنجارشکنی اخلاقی نیز بررسی کرد. همسر عقیله براثر اعتیاد به مواد مخدر و سیگار دچار مشکل فکری و اخلاقی است که باعث شده هنجارهای اخلاقی را زیر بگذارد و در برابر فرزندان به همسرش بی احترامی کند و شأن و جایگاه او را نادیده بگیرد. نسبت دادن واژه‌های توهین‌آمیز و ناپسند به همسر، آن‌هم در برابر فرزندان، نه‌تنها غیراخلاقی به شمار می‌رود بلکه ممکن است فرزندان این رفتار را یاد بگیرند و در زندگی آیندهٔ خود به کار ببرند.

۳-٤. اعتیاد به سیگار و مواد مخدر

اعتیاد به سیگار و مصرف مواد مخدر از محورهای رمانتیسم سیاه و منفی است. در داستان‌های علاء الدیب، شخصیت‌ها دخانیات و مواد مخدر مصرف می‌کنند که بیانگر اعتیاد، تنهایی، تباهی و شرایط ناگوار است و در بخش‌هایی از داستان‌های مزبور نمود دارد.

«وَيَبلعُ قِطعةَ حَشيشٍ وَيبكي. كانَ مَخبُولاً.»[9] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۳۵)

این نمونه اعتیاد همسر عقیله به مصرف حشیش را نشان می‌دهد. در واقع کشیدن حشیش تنها مأمن او برای فرار از شرایطی است که در آن گرفتار شده است. گاهی مصرف مواد مخدر از حالت تفریحی و سرگرمی فراتر می‌رود و جنبهٔ تحمل پیدا می‌کند. قرار گرفتن در شرایط سخت و نامطلوب زندگی از مواردی است که فرد برای تحمل آن به مصرف مواد روی می‌آوردِ همان‌طور که همسر عقیله برای تحمل حوادث و اتفاقات ناخو شایند زندگی این کار را انجام می‌دهد که به تباهی، تنهایی و دورافتادگی او از جامعه و خانواده می‌انجامد.

«تَذكَّرتُ طُفولَتي. حتّى عَيناكِ يا أمي فيهما شيءٌ آخر. أَشربُ كثيراً مِن السَّجائرِ.»[10] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۱۰۵)

در نمونهٔ دوم، سیگار کشیدن شخصیت اصلی داستان ابزاری آرامش‌بخش است. هنگامی که پس از مدتی طولانی به زادگاهش بازمی‌گردد، با مرور خاطرات دوران کودکی و حوادث و اتفاقات گذشته و حال در پیرامون خود، دچار اندوه و دل‌نگرانی می‌شود و این وضعیت او را به سیگار کشیدن افراطی وامی‌دارد تا شاید بتواند ذهن و قلبش را

تسکین دهد و آن‌ها را فراموش کند.

۳-۵. ناامیدی و پوچ‌گرایی

موضوع دیگری که در مکتب رمانتیسم سیاه خودنمایی می‌کند ناامیدی و پوچ‌گرایی است. علاء الدیب از نویسندگانی است که ظاهر سیاه و منفی زندگی و جامعه، به‌خصوص جامعهٔ مصر، رویکردی ناامیدانه و پوچ‌گرایانه به آثارش بخشیده است.

«فَمُنذُ سَنَوات والحياةُ قَدْ أصبَحَتْ عِندَهم بِلامَعنى... لَمْ يَكنْ هناكَ داعٍ لأنْ تَسْتَمِر.»[11] (الديب، ۲۰۰۸م، ص ۸)

در این نمونه می‌توان موج پوچ‌گرایی را در سرتاسر روستا احساس کرد. طرح داستان از همان آغاز مبتنی بر پوچی و ناامیدی است که نویسنده سعی در انتقال آن به خواننده دارد؛ فضایی که هیچ‌گونه تغییر و اتفاقی در آن مشاهده نمی‌شود تا اینکه الشیخه به روستا می‌آید و حال‌وهوای حاکم بر آنجا را اندکی تغییر می‌دهد.

«فَمُنذُ أنْ تَزوَّجَتْ مُنسى وَهي في حالةٍ غَريبةٍ.. أنّها تَعرِفُ أنّها لَنْ تُنجِبَ أولادا، فَليسَ مُنسى مِن الرِّجالِ الّذينَ يَحمِلونَ الحياةَ في ظُهورِهِم.»[12] (الديب، ۲۰۰۸م، ص ۱۳)

در این بخش از داستان، شیخه پس از ازدواج با منسی دچار نوعی غربت می شود. او با وجود وصلت با منسی هیچ امیدی به بچه‌دار شدن ندارد و همسرش را از کسانی می‌بیند که نمی‌تواند بار زندگی را بر دوش بکشد و از پس آن بربیاید. در واقع می‌توان گفت شیخه نه به خودش امیدی دارد نه به منسی. این حالت او پس از یک روز تغییر می‌کند و پس از بیدار شدن از خواب احساس خوشبختی و امید به او دست می‌دهد و تصور می‌کند منسی حرفی به او خواهد زد که هرگز آن را نشنیده است؛ اما هیچ کار خارق‌العاده‌ای از منسی سر نمی‌زند. درنهایت، ناامیدی و پوچی به مرگ شیخه منجر می‌شود؛ چراکه ناامیدی و پوچ‌گرایی می‌تواند زمینه‌ساز مرگ و مرگ‌اندیشی و بیچارگی روحی باشد (نجفی حاجیور، ۱۴۰۰ش، ص ۹۵).

«أمّا الآنَ... فَي ظُهرِ يَومِ الجُمُعة. وَالجِنياتُ في الظُهر يَجلسْنَ في ظِلِّ الأشجارِ وَالأَشْباحُ تَتَجمَّعُ عِندَ السَّواقي المَهجُورَة. البَيتُ لَيسَ بَيتي. وَالحياةُ حَولي بِلاتاريخ وَأنا بِلا مُستَقبل.»[13] (الديب، ۲۰۰۸، ص ۱۲۳).

مشغول شدن شخصیت اصلی داستان در دادگاه و برعهده گرفتن مسئولیت جدید باعث شد شرایط برای او تغییر کند و کمی از همسرش فتینه فاصله بگیرد. گه‌گاهی در حین کار با دست کشیدن از برگه‌های کاری به فتینه فکر می‌کند. در فضای گفت‌وگو با همسرش قرار می‌گیرد و با چنین پرسش‌هایی روبه‌رو می‌شود: چه چیزی باعث شده من را نبینی؟ پس از اینکه با فتینه دراین‌باره صحبت می‌کند، ظهر جمعه ناامیدی و پوچی در او شکل می‌گیرد که در مونولوگ‌های او متبلور است. عوامل گوناگونی در بروز یأس و پوچی نقش دارند، ازجمله درگیری‌ها و دغدغه‌های

فکری و ذهنی (نجفی حاجیور، ۱٤۰۰ش، ص ۹۵).

گاهی سـرخوردگی‌های اجتماعی باعث یأس و پوچی می‌شـود. «برخی از متفکرین ازجمله آدرنو معتقدند که پوچی‌های شخص منزوی بازتاب عوامل اجتماعی است که روح آدمی را نسبت به عشق نابود می‌کند و ثمره‌ای جز مرگ عشق ندارد. حال آنکه مرگ عشق یکی از مضامین رمانتیسم سیاه است.» (جعفری جزی، ۱۳۸٦ش، ص ۲۰٤). مرگ عشـقی که پس از مدتی در همسـر فتینه نمود می‌یابد؛ او دل به زینب می‌بازد و از فتینه دلسـرد و روی‌گردان می‌شود.

۳-٦. ترسیم و توصیف فضای سیاه و هراسناک

ترسیم و توصیف فضای ترسناک یکی دیگر از مؤلفه‌های رایج در رمانتیسم سیاه است. «وجود سیاه‌چال، راهروهای تاریک زیرزمینی، دره‌های متحرک، عواملی چون روح، غیبت‌های مرموز و حوادث غیرعادی، خشـن و غیرمنطقی» (داد، ۱۳۸۵ش، ص ۲۵۱) از فضاهای ترسناک شناخته می‌شوند.

«مَالَ عَلی السَّریرِ... عَقیلةُ تُحدِّقُ فِیه... أَمْسَكَ رَقبَتَها بَینَ یَدَیهِ وَخَنَقَها.. بَعْدَ لحَظات كانَتْ عَقیلةُ جُثّةً هامِدَةً.»[۱٤] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۸۲).

عقیله به‌تنهایی وارد اتاق می‌شـود و روی تخت دراز می‌کشـد. فتحی در راهرو خانه مدام راه می‌رود و مشـغول سیگار کشیدن می‌شود. سپس پنجره‌ها را یکی پس از دیگری می‌بندد، به اتاق می‌رود و به عقیله نزدیک می‌شود، با دسـتانش گردن او را می‌گیرد و خفه‌اش می‌کند. خفه کردن زن به دسـت مرد، آن‌هم در اتاق و بر روی تخت، فضـا و صـحنه‌ای هولناک می‌آفریند؛ چراکه اتاق و تخت دربردارندهٔ بار مثبت و منطقی برای اسـتراحت کردن و سـایر امور است. استفاده از این فضا برای خفه کردن عقیله بیانگر نمونه‌ای از طبیعت سیاه و سوگیری منفی است. علاوه‌بر این، رابطهٔ دوستی و عاشقانه‌ای که درنهایت به کشته شدن یکی از طرفین در فضایی خلوت بینجامد کاری غیرمنطقی و خشن به شمار می‌رود و در ذیل فضای هولناک قرار می‌گیرد.

«أَدرَكَ مُنسی جادَ وَوَقفَ الأثنان أمامَ بَعضِها البَعض. ثُمَّ رَفَعَ مُنسي العَصا التي كانتْ في یَدِهِ وَ ضَرَبَ جادَ عَلی رَأسِهِ فَسَقَطَ جادُ المُغنّیُ عَلی الأرضِ وَ سَكَتَ صُوتُهُ الذي كانَ یَمْلأُ كلَّ القَریةِ وَقَفَ مُنسي أمامَ الجَسدِ المُلقي علی الأرضِ الرملیةِ وانحنی لیُمْسِكَ یَدَه... وَلكنَّ جادَ المغنّي كانَ قَدْ مَاتَ.»[۱۵] (الدیب، ۲۰۰۸م، ص ۲۰)

در این مثال که برگرفته از داستان الشیخه است، منسی که متوجه می‌شود جاد رقیب عشقی او شده درصدد ضـربه زدن و از میان برداشـتن او برمی‌آید. پس از تعقیب و گریز، جاد را در فضـایی خلوت و با ضـربات عصـا به قتل می‌رساند. عصیان و عصبانیت منسی، تعقیب جاد، استفاده از عصا و کوبیدن آن بر سر جاد و خلق مناظر سیاه و تیره

در ترسیم و توصیف فضای هراسناک نقشی اساسی داشته است. این فضای ترسناک درنهایت با سکوت جاد و ایستادن منسی بر بالای پیکر افتاده بر روی زمین او و تلاش برای گرفتن دستش و درنهایت کشته شدن جاد تکمیل می‌شود.

۳-۷. به تصویر کشیدن اسارت

هشتمین مؤلفه‌ای که در این پژوهش بررسی می‌شود در اسارت بودن است، که عنوان یکی از پارادایم‌های رمانتیسم سیاه در نظر گرفته شده است. «در اسارت بودن به معنای داشتن حس یک زندانی و یک محکوم در بند و دور از آزادی است.» (پیروز و همکاران، ۱۳۹۵ش، ص ۱۰۱)

«فِنجانُ القَهوَةِ قَاعُهُ جَافٌّ، وَبقيةُ الماءِ في الكُوبِ سـاخِنٌ.. المِروَحَةُ تَدُورُ.. لاشـيءَ يَدُورُ. أنا مَسـجونٌ.. عَقيلةً سِجن. أَحمدُ سِجن. فَتحيةُ سِجن إنّها بِلا روح.. ماتَتْ.»[١٦] (الديب، ۲۰۰۸م، ص ۵۸)

فتحی برای مدتی از عقیله دور می‌شود و خود را در اتاق موزهٔ کشاورزی حبس می‌کند. در این حین با پرونده‌ها و کاغذهای موجود در اتاق سرگرم می‌شود. سپس به وضعیت برادر بیمارش، عقیله، فنجان خالی از قهوه، پنکه و زندگی یکنواخت و ثابت خود می‌اندیشد. او نیز خود را همچون جنینی می‌بیند که در صندوقچه‌ای چوبی زندانی شده است. شرایط ناموفق و نامطلوب زندگی باعث می‌شود خودش و همهٔ افراد و اشیای پیرامونش را در بند و اسارت سرنوشت و تقدیری شوم فرض کند.

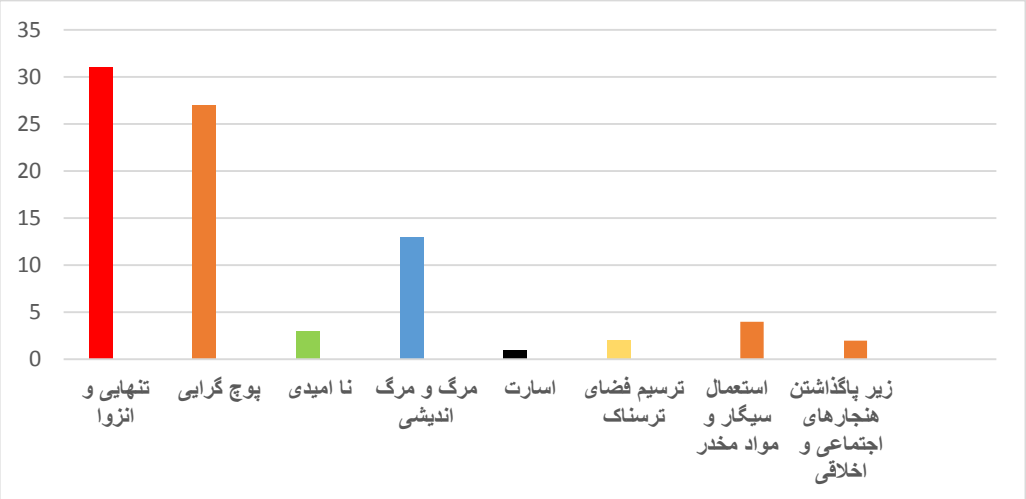

نمودار ۱: بسامد الگوواره‌های رمانتسیم سیاه و منفی در داستان‌های منتخب از رمان *زهرالليمون وقصص أخري*

دستاوردها

- با بررسی و تحلیل سه داستان الشیخه، القاهره و الحصان الأجوف مشخص شد بیشتر الگو واره‌های رمانتیسم سیاه و منفی ریشه در شرایط نامطلوب حاکم بر جامعهٔ مصر داشته و نویسنده در به‌کارگیری آن‌ها در داستان‌هایش موفقیت نسبی داشته است. حتی می‌توان گفت از این مؤلفه‌ها در انتخاب عنوان داستان‌ها نیز تأثیر پذیرفته است، همچون «الحصان الأجوف» که خود بر تنهایی و ناامیدی و پوچی دلالت دارد.

- از میان محورهای رمانتیسم سیاه و منفی، موتیف تنهایی و پوچ‌گرایی به ترتیب با ۳۱ و ۲۷ مورد بیشترین بسامد را در داستان‌های مذکور داشته است، که نویسنده از آن‌ها به‌عنوان ابزاری برای بیان عمق اندیشه و ناامیدی خود بهره برده است. این مضامین اغلب در ظاهر شخصیت‌های داستان تجلی یافته است. باید گفت در عصر حاضر، با گسترش ارتباطات و پیشرفت فنّاوری و نزدیک شدن عناصر و اجزای دنیا به یکدیگر، زمینهٔ احساس تنهایی و پوچ‌گرایی انسان‌ها بیش‌ازپیش فراهم شده است؛ بیشتر افراد در جزیرهٔ تنهایی و پوچی فرورفته‌اند و روابط انسان‌ها با یکدیگر به خطر افتاده است. الگوواره‌های مرگ‌اندیشی با ۱۳ مورد، مصرف سیگار و مواد مخدر با ٤ مورد، ناامیدی با ۳ مورد، ترسیم فضای ترسناک و زیر پا گذاشتن هنجاری‌های اجتماعی و اخلاقی هرکدام با ۲ مورد و اسارت با ۱ مورد در رتبه‌های بعدی از لحاظ میزان بسامد قرار دارند.

- نگاه بدبینانه به زن و بی‌توجهی به ارزش‌های وجودی او ناشی از نبود بینش و معرفت کافی و درک نکردن موقعیت و جایگاه والای اوست، که به درد و تنهایی و عواقب زیان‌بار فردی و اجتماعی برای زن می‌انجامد؛ درست مانند سرنوشت عقیله در داستان.

پی‌نوشت

۱. احساس کرد چیزی بر بالای سرش شکسته می‌شود... که همهٔ ناتوانی و زندگی ناخوشایندش اکنون به سراغش می‌آید تا او را به چالش بکشد... کارهایی که متقاعد نشده بود قادر به انجام آن‌ها است اکنون ساده شده‌اند... که خودکشی کند...

۲. فاحشه‌ای سی‌ساله. تمام زندگی دور و غیرممکن به نظر می‌رسید... شوهرش او را در سرویس بهداشتی می‌زد و می‌خندید. او را جلو بچه‌ها می‌خواست و می‌گفت: از من دور شو تو ناپاکی. بدنت زیباست اما احمقی عقیله، احمق.

۳. در گورستان به عقیله فکر می‌کرد و درحالی‌که کنار عقیله خواب بود به جسد برادر مردهٔ خود فکر می‌کرد.

٤. منسی همچنان آشفته، تنها و به دور از جمع بود، بااینکه در دست شیخه بود و او را به این سو و آن سو می‌کشاند و او را بر روی تخت می‌انداخت و به پشت در می‌برد.

٥. سایهٔ مردم ناپدید شد. شامگاه در بالای سرشان همچون علامت سؤالی مبهم و تاریک گشت. حال در تنهایی دردناک و

درعین‌حال خنده‌آور می‌نشینم.

٦. تنهایی روزبه‌روز بیشتر می‌شود و رؤیا تحقق نمی‌یابد.

۷. شنیده بود که من اینجا با فتینه زندگی می‌کنم؟ فتینه کیست؟؟ همسر من؟ من متاهلم... چرا؟ و زندگی... زینب، این زنی که برای من از هیچ بیرون آمد.. چقدر حاضرم زندگی‌ام را به‌خاطر او تغییر دهم و همه چیز را دوباره شروع کنم.

۸. شوهرش او را در سرویس بهداشتی ضرب و شتم می‌کرد و می‌خندید. او را در برابر فرزندان فرامی‌خواند و می‌گفت: از من دور شو. تو ناپاکی.

۹. یک تکه حشیش را می‌بلعید و گریه می‌کرد. او دیوانه شده بود.

۱۰. یاد دوران کودکی‌ام افتادم. حتی چشمانت مادر، چیز دیگری در آن‌هاست. من خیلی سیگار می‌کشم.

۱۱. سال‌هاست که زندگی برایشان بی‌معنی شده است... دلیلی برای ادامه دادن وجود ندارد.

۱۲. از زمانی که با منسی ازدواج کرده است، در حالتی عجیب‌وغریب به سر می‌برد، او می‌داند که صاحب فرزند نمی‌شود و منسی از مردانی نیست که بار زندگی را به دوش بکشد.

۱۳. اما الان... بعدازظهر جمعه. پریان به هنگام ظهر زیر سایهٔ درختان می‌نشینند و ارواح در آبراهه‌های متروک جمع می شوند. خانه دیگر خانهٔ من نیست. زندگی در اطراف من تاریخ ندارد و من آینده‌ای ندارم.

١٤. فتحی به‌سمت تخت رفت... عقیله به او زل می‌زند... گردنش را در میان دستانش گرفت و او را خفه کرد. کمی بعد عقیله بدنی بی‌جان و آرام شد.

۱۵. منسی به جاد رسید و آن دو روبه‌روی هم ایستادند. سپس منسی با چوبی که در دستش بود بر سر جاد کوبید و جادِ آوازخوان بر روی زمین افتاد و دیگر آوازش، که تمام روستا را فرامی‌گرفت، خاموش شد. منسی در برابر بدنی که بر روی زمین افتاده بود ایستاد، خم شد تا دستش را بگیرد، اما جاد آوازخوان مرده بود.

١٦. فنجان قهوه خشک و باقی‌ماندهٔ آب لیوان داغ است. پنکه می‌چرخد... هیچ چیز نمی‌چرخد... من زندانی‌ام... عقیله زندان است. احمد زندان است. فتحیه زندان و بدون روح است... او مرده است.

کتاب‌نامه

پیروز، غلامرضا، ستاری، رضا و زارع جیرهنده، سارا (۱۳۹۵ش). ماهیت‌شناسی رمانتیسیسم سیاه در شعر دهۀ سی. پژوهش زبان و ادبیات فارسی، ۱٤(٤۳)، ۷۹-۱۰۸. https://literature.ihss.ac.ir/ar/Article/10337

جعفری جزی، مسعود (۱۳۷۸ش). سیر رمانتیسم در اروپا. تهران: نشر مرکز.

جعفری جزی، مسعود (۱۳۸٦ش). سیر رمانتیسم در ایران. تهران: نشر مرکز.

حیدری، عبدالخالق (۱٤۰۱ش). بررسی شعر معاصر افغانستان و عراق از منظر مکتب‌های رمانتیسم و سمبولیسم (با توجه به شعر شاعران برجسته دو کشور). رسالۀ دکتری رشتۀ زبان و ادبیات عربی، دانشگاه کابل.

داد، سیما (۱۳۸۵ش). فرهنگ اصطلاحات ادبی. تهران: مروارید.

داودی مقدم، فریده (۱۳۹۰ش). بازتاب غم، رنج و ناامیدی در سبک هندی (با تکیه بر غزلیات طالب آملی). فصلنامۀ مطالعات زبان و ادبیات غنایی. ۱(۱)،۹۸-۸۳.https://sanad.iau.ir/fa/Article/980034?FullText=FullText

الدّیب، علاء الدین حب الله (۲۰۰۸م). زهر اللّیمون وقصص أخری. قاهرة: دار الشرق.

زرعی، ناهیده و صفایی، علی (۱٤۰۰). رمانتیسم سیاه در مجموعۀ المسرح و المرایای آدونیس. پژوهشنامۀ نقد ادب عربی، ۱۲(۲۲)، ۸۳-۱۱۸ . https://doi.org/10.29252/jalc.2021.101983

سیدحسینی، رضا (۱۳۸۱ش). مکتب‌های ادبی، جلد اول. چاپ دوازدهم، تهران: نگاه.

سلیمانی، بلقیس (۱۳۷۱ش). ادبیات سیاه. ادبستان فرهنگ و هنر، ۲۸، ۱٤-۱٦.

شیری، قهرمان، محمدی، مینو و نظری، نجمه (۱۳۹۱). بررسی تحلیل رمانتیسم سیاه در سروده‌های نصرت رحمانی. مجلۀ پژوهش زبان و ادبیات فارسی، (۲۷)، ۹۷-۷۱. https://literature.ihss.ac.ir/Article/9969/FullText

فورست، لیلیان (۱۳۸۰ش). رمانتیسم. ترجمۀ مسعود جعفری. تهران: نشر مرکز.

نجفی حاجیور، مهران (۱٤۰۰ش). بررسی و تحلیل مؤلفه‌های رمانتیسم سیاه در داستان «تلک الرائحه» از صنع الله ابراهیم. مجلۀ نقد ادب معاصر عربی، ۱۱(۲۱)، ۱۰٦-۸۳. https://doi.org/10.22034/mcal.2022.12444.1926

یالوم،اروین (۱۳۸۹ش). روان‌درمانی اگزیستانسیال (وجودی). ترجمۀ سپیده حبیب، تهران: نشر: نی.

Al-Deeb, Alaa El-Din Haballah (2008). *Lemon Blossom and Other Stories*. Cairo: Dar Al-Sharq. [In Arabic]

Dad, S. (2006). *Dictionary of literary terms*. Tehran: Morvarid. [In Persian]

Davoodi Moghadam, F. (2011). Reflection of sadness, suffering and despair in the Indian style (based on Taleb Amoli's ghazals). *Journal of Studies in Lyrical Language and Literature*, *1*(1), 83-98. https://sanad.iau.ir/en/Article/980034?FullText=FullText [In Persian]

Forest, L. (2001). Romanticism. Translated by Masoud Jafari. Tehran: Markaz Publishing House. [In Persian]

Heydari, A. (2001). *A study of contemporary poetry in Afghanistan and Iraq from the perspective of romanticism and symbolism schools (with regard to the poetry of prominent poets of the two countries).* Doctoral thesis in Arabic Language and Literature, Kabul University. [In Persian]

Jafari Jezi, M. (2000). *The course of romanticism in Europe*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]

Jafari Jezi, Masoud (2007). *The course of romanticism in Iran*. Tehran: Markaz Publishing. [In Persian]

Najafi Hajivar, M. (2021). Study of dark romanticism components in "That Perfume" by Sonallah Ibrahim. *Journal of The Journal of New Critical Arabic Literature*, *11*(21), 81-107. https://doi.org/10.22034/mcal.2022.12444.1926 [In Persian]

Pirouz, G., Satari, R., & Zare Jirehandeh, S. (2017). The Nature of the Dark Romanticism in the Persian Poetry of the 1950s." *Pazhūhish-i Źabān va Adabiyyāt-i Farsī*, *14*(43), 108-79. https://literature.ihss.ac.ir/en/Article/10337 [In Persian]

Seyed Hosseini, R. (2002). *Literary Schools*, Vol. 1. Twelfth Edition, Tehran: Negah. [In Persian]

Soleimani, B. (2002). Black Literature. *Adabestan Farhang va Honar*, *28*, 14-16. [In Persian]

Shiri, G., Muhammadi, M., & Nazari, N. (2012). Analytic Review of Black Romanticism in Nosrat Rahmani Compositions. *Pizhuhish-I Zaban va Adabiyyat-I Farsi*, (27), 71-97. https://literature.ihss.ac.ir/Article/9969/FullText [In Persian]

Yalom, E. (2010). *Existential Psychotherapy*. S. Habib (Trans.). Tehran: Publication: Ney. [In Persian]

Zari, N., & Safaei, A. (2001). Dark romanticism in the collection of Al-Masrah and Al-Maraya Adonis. *Arabic Literature Criticism*, *12*(22), 83-118. https://doi.org/10.29252/jalc.2021.101983 [In Persian]